

УДК 314.7 : 331.556.4(477) (075)

Дмитрук Б. П., Светлова Н. М.

СВІТОВІ МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ: МОТИВАЦІЯ, ВИДИ Й НАСЛІДКИ ДЛЯ КРАЇН ВИЇЗДУ ТА ПРИЙМАЮЧИХ КРАЇН

Розглянуто тенденції світових міграційних процесів, фактори впливу на економіку країн-експортерів та імпортерів робочої сили. Обґрунтована необхідність прийняття швидких і ефективних спільних зусиль країнами ЄС з метою стабілізації впливу мігрантів з країн Африки і Близького Сходу, що може спровокувати вихід окремих країн з Європейського Союзу, загрожує існуванню співдружності.

Ключові слова: міграція, міграційні процеси, міграційні потоки, міграція робочої сили, міграційна криза, наслідки міграції.

ВСТУП

Міграція (латинське «migratio») – переселення, переміщення населення, трудових ресурсів, капіталу з однієї країни в іншу, а також внутрішньодержавні – з одного регіону в інший [1].

Міжнародна міграція як складова загального процесу міграції – явище не нове. Воно виникло багато століть тому з різних причин: кочівництво скотарів, військові й колоніальні загарбання, стихійні лиха, географічні відкриття та освоєння нових життєвих просторів.

Потоки міжнародних мігрантів спочатку взагалі не фіксувались державними органами. Теоретичні дослідження міграції були відсутні. Активна розробка проблем міжнародної міграції почалися з кінця 60-х років ХХ століття в межах моделей економічного зростання [2].

Міграцію варто розглядати як закономірний наслідок розвитку інтеграційних процесів, необхідну об'єктивну передумову становлення єдиного міждержавного ринку праці.

Разом з тим міграція навряд чи була б можлива у великих масштабах, якби не існувало економічної доцільності, а інколи й необхідності використання іноземної робочої сили. Це пов'язано з дією таких чинників [2]:

- прагненням зменшити витрати виробництва за рахунок використання дешевої, у порівнянні з національною, іноземної робочої сили;
- залученням кваліфікованих працівників;
- доцільністю транснаціональних корпорацій, що не тільки підвищує географічну мобільність робочої сили, а й вирівнює умови її застосування у світовому масштабі;
- розвитком засобів транспорту й зв'язку, що стимулює географічну мобільність населення;
- зростаючою взаємодією виробничих, науково-технічних і культурних зв'язків різних країн.

На сьогодні багато країн світу живуть в епоху великих трансформацій, коли швидко змінюється етнічна структура населення. Це пов'язано як з масштабами міграційних процесів, так і з явищами, що відбуваються в межах окремих регіонів.

Останнім часом сотні мільйонів людей залишають місця постійного проживання і долають тисячі кілометрів у пошуках кращого життя. У 2013 році в доповіді ООН повідомлялось, що загальне число міжнародних мігрантів у світі становить 232 млн осіб – це приблизно 3,2 % населення Землі. Найбільше мігрантів проживає на території США, їхнє число становить 45 млн осіб. Потім Росія, на території якої знаходиться більше 11 млн мігрантів. В трійку лідерів входить і Німеччина, де кількість переселенців із інших країн становить 9,8 млн [3].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є аналіз світових міграційних процесів, причини, що спонукають людей до міграції для досягнення поставленої мети. Обґрунтовані можливі наслідки міграції для країн виїзду і приймаючих країн, зокрема країн Євросоюзу, й загрози для існування Шенгенської угоди.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Головним чинником виробництва є робоча сила – сукупність фізичних і духовних здібностей людини, що використовується нею в процесі виробництва матеріальних благ, здатність до праці, головний елемент виробництва.

Особливість робочої сили полягає в тому, що вона здатна створювати й створює більшу вартість, ніж витрати для її відтворення у формі оплати праці з урахуванням її кількості та якості [1].

Робоча сила як економічне явище – це специфічний товар, пропонований її носієм – людиною, яка шукає більш сприятливі умови для життя й діяльності. В умовах найманої праці власник робочої сили продає на певний термін наймачеві свою здатність до праці не тільки всередині країни, але й за межі національних кордонів з метою забезпечення умов для відтворення своєї робочої сили. Останнє утворює міжнародну міграцію робочої сили.

Міжнародна міграція робочої сили (ММРС) означає процес стабільного або організованого переміщення працездатного населення в рамках національного чи міжнародного процесу, обумовленого характером розвитку продуктивних сил і виробничих відносин, дією економічних законів [2].

Міжнародна міграція робочої сили характеризується такими поняттями: *міграція* – це пересування людей з країни в країну або всередині країни; *еміграція* – виїзд із країни певного контингенту

людей; *імміграція* – це виїзд у країну певного контингенту людей; *реміграція* – повернення людей, які раніше виїхали [3].

Визначальним критерієм, що дозволяє виділити міграцію з інших переміщень громадян через кордон, є *мотивація*.

Мотивація – причина, яка спонукає економічного суб'єкта до діяльності для досягнення певної мети, наявність інтересу до цієї діяльності й способів її реалізації [1].

Вона включає такі мотиви (рис. 1):

Рис. 1. Критерії, що дозволяють виділити міграцію з інших переміщень громадян через кордон

Джерело: створено автором на основі [2]

Сьогодні, на переконання фахівців, у світовому господарстві превалює «ера економічних реформ міграції», про що свідчить домінування економічних і екологічних факторів як основних причин міграції [2].

Основна причина, що спонукає до переселення народів у XXI столітті, полягає в тому, що «нове століття» охоплює лише 1/7 частину населення планети, в той час як лівові частка країн залишається на значно нижчому рівні розвитку. Населення відсталіх регіонів зростає, а сучасні комунікації дозволяють мільйонам людей пересуватися з однієї країни в іншу. Міжнародна міграція є довготривалою тенденцією і може мати різні наслідки.

Не менш важливу роль, ніж міграція, яка суттєво впливає на зміну структури населення, відіграє рівень народжуваності. Загальновідомо, що для простого заміщення поколінь загальний

коефіцієнт народжуваності повинен становити 2,1 дитини на жінку. В сучасній Німеччині цей показник становить 1,4. В 2015 році за цим показником вона знаходилась на нижчому рівні, ніж Японія.

Неважко спрогнозувати, що чисельність населення слаборозвинених країн буде зростати, а чисельність жителів більш розвинених – зменшуватися. Виключення становить Франція, де народжуваність знаходиться на рівні, необхідному для простого заміщення показників: коефіцієнт народжуваності становить 2,1. Але такий показник досягається за рахунок представників національних меншин, що проживають в країні і зберігають високу народжуваність.

В цілому чисельність населення Землі буде зростати за рахунок приросту країн Азії і Африки. Влітку 2015 року Інформаційне бюро з проблем народонаселення (США) представило прогноз, згідно з яким до 2050 року 80 % населення планети буде представниками африканських і азійських національностей. Це породить глибокі структурні зміни в усьому світі.

Країни цих регіонів диктуватимуть іншим країнам світу свої правила гри. До середини XXI століття ця частина світу буде найбільш густонаселеною: на її території проживатиме 5,3 млрд осіб [4].

Величезним демографічним потенціалом володіють африканські країни, особливо Нігерія, Ефіопія і Демократична Республіка Конго. В Нігерії, наприклад, до кінця XXI століття населення може зрости до 439 млн. Таким чином, ця країна може стати одним зі світових або, як мінімум, регіональних центрів.

Схожу тенденцію озвучив керівник демографічного відділу ООН Джон Уїлтон. Згідно з висновками експертів цієї організації, до середини цього століття населення Землі зросте із 7,3 до 9,7 млрд. А вже до кінця століття загальна чисельність населення збільшиться до 11,2 млрд. Це середній прогнозований показник: мінімальний становитиме 9,5 млрд, максимальний – 13,3. Зростання чисельності населення забезпечуватимуть африканські країни, які знаходяться південніше Сахари. В цілому до кінця століття населення Африки може збільшитися з поточних 1,2 млрд до 3,4–5,6 млрд жителів [4].

Сьогодні країни «золотого мільярда» поставлені перед вибором: або вони допоможуть країнам Африки і Близького Сходу подолати тероризм і бідність, або тероризм і бідність, як іронічно зауважують А. Крилов і І. Чернов, прийдуть до них з доставкою додому [5].

До кінця XXI століття населення світу стабілізується. На думку експертів журналу Nature, це відбудеться з імовірністю 85 %. І до цього часу деякі країни, зокрема корінні жителі, можуть практично вимерти [4].

У 2015 році в ЄС було подано 1 250 000 заявок про надання притулку від утікачів із Сирії та сусідніх країн. Це рекордна кількість заявок. І біженці в ЄС уже використовуються в дискусії щодо України

як зброя з боку Росії, оскільки існує прямий зв'язок між подіями у Сирії та на Донбасі. І від того, у якому напрямі розвиватимуться події на Близькому Сході, залежить і вирішення проблеми з нашими східними територіями та з Росією [6].

Європейська комісія опублікувала заяву, в якій говориться про важливу роль мігрантів у економіці ЄС. На думку європейських чиновників, міграція дозволить європейським країнам вийти з періоду стагнації [6].

Проте не всі в Європі поділяють такі прогнози, згідно з якими мігранти здатні забезпечити зростання європейської економіки: екс-голова Чехії Вацлав Клаус на початку 2016 року заявив, що прибуття в ЄС мігрантів не вплине позитивно на Європу і призведе тільки до витрат [7]. На його переконання, Європа не відчуває дефіциту робочої сили, навпаки, безробіття в ЄС становить близько 10 %. Крім того, Клаус розкритикував думку про те, що мігранти нової хвилі візьмуть на себе неперестижну в середовищі європейців роботу.

В останні роки (2014–2016) у зв'язку з війною в Сирії, Лівії, погіршенням умов життя в деяких південноафриканських і південноамериканських країнах зріс масовий наплив мігрантів до країн Європи. Це підриває загальний дух європейського Союзу. Саміт 28 міністрів внутрішніх справ у Брюсселі характеризувався протиріччями між окремими країнами і групами країн. У результаті розгляд майже всіх питань було перенесено на позачерговий саміт глав держав і урядів.

Президент Європейської ради Дональд Туск попередив, що коли в найближчі місяці не буде взята під контроль ситуація з мігрантами, Шенгенській угоді настане кінець. Таку ж думку висловив і прем'єр-міністр Франції Мануель Вальс, заявивши, що єдина Європа перестане існувати вже цієї весни [9].

На сьогодні один з найважливіших викликів для європейців – масова міграція з Африки і Близького Сходу, яка лише набирає оберти.

Якщо Євросоюз спільними зусиллями не знайде протиотруту, то ця структура, як зазначалось вище, може просто розвалитися, і кожна країна рятуватиметься самотужки.

Уже такі сигнали подає Великобританія, за нею можуть послідувати заявки від Франції, Угорщини й Польщі.

На переконання Ю. Грицика, емігрантська криза може спровокувати територіальні розколи в Іспанії та Італії, де вже бунтують відповідно Каталонія й Північна Італія [9].

Якщо найближчими роками в європейській еміграційній політиці не відбудеться суттєвих змін, то перспективи Європи наразі видаються сумними. Про це свідчать такі дані: у 2012 році до Німеччини переселилося 1 млн 100 тис. мігрантів, у 2013 році – 1 млн 200 тисяч. Якщо поширити ці пропозиції на весь Євросоюз із загальним

населенням 507 мільйонів, то в разі збереження цих тенденцій у найближчі 35 років у Європу може перебраться 250 мільйонів економічних мігрантів [8].

Сучасна міграція здійснює суттєвий вплив як на економіку країн-експортерів, так і країн-імпортерів робочої сили (табл. 1).

Реалії сьогодення змушують українців також шукати гідну роботу за межами нашої країни. За даними дослідження порталу «HeadHunter Україна», кожний четвертий з п'яти працівників замислюється про еміграцію. Майже 38 % українців шукають шляхи, щоб виїхати за кордон. Найбажанішими для українських трудових мігрантів є Німеччина, Канада, Польща, США [10].

Половина з тих, хто прагне змінити країну (41 %), мотивують це напруженою політичною ситуацією й бажанням забезпечити собі краще життя, а своїм дітям – стабільне майбутнє [11].

Як стверджує І. Львова, український працівник заробляє за годину в 16 разів менше, ніж його європейський колега [12].

Середня зарплата науковця – 3–4 тисячі гривень, а за кордоном – у 20–30 разів більша [13].

Допоки в Україні зарплата робітників і науковців не буде хоча б у 2–3 рази вищою і будуть такі умови праці й життя, і робітники, й мізки втікатимуть.

Узагальнюючи наслідки міжнародної міграції робочої сили для країн, які відштовхують і притягують її, слід зазначити, що міжнародна міграція – процес неоднозначний. Вона, звичайно ж, не визначається однією лише кількістю позитивних і негативних аспектів. Фундаментальним є якісний бік процесу, що дозволяє кожному громадянину більшою чи меншою мірою реалізувати права людини, вільно жити й працювати в тій країні, де він може зробити більший внесок у світове виробництво і власний добробут.

Неоднозначні наслідки міжнародної міграції і для самих мігрантів. Крім можливих вигод від отримання роботи, кращих умов праці та її оплати, мігранти несуть і певні втрати, пов'язані з проблемами:

- переїзду і облаштуванням на новому місці;
- найму на роботу;
- оплати праці;
- тривалості й режиму робочого дня;
- отримання освіти і підвищення кваліфікації;
- отримання пенсій, допомоги та інших форм соціального забезпечення;
- адаптації до нової культури, мови, клімату тощо;
- медичного страхування і обслуговування та ін.

Таблиця 1

Фактори впливу міграції на економіку країн-експортерів і країн-імпортерів робочої сили

I. Позитивні фактори	
Групи факторів	Країни виїзду
1	Відчуває зниження тиску надлишкових трудових ресурсів, які є у неї, і зменшення соціальної напруги в країні.
2	Поповнює доходну частину платіжного балансу за рахунок грошових переказів працюючих за кордоном власних громадян.
3	Отримує значні вигоди за рахунок ввезення емігрантами різного роду матеріальних цінностей: грошових коштів, автомобілів, товарів тривалого користування тощо.
4	Отримує більш кваліфіковану робочу силу, яка повертається на батьківщину і використовує накопичені знання, досвід, грошові та матеріальні кошти для розвитку економіки країни.
Приймаючої країни	
1	За рахунок залучення додаткової кваліфікованої робочої сили стимулюється зростання продуктивності праці й ефективності виробництва у країні.
2	Отримує економію на витратах на освіту і професійну підготовку.
3	Отримує можливість економії за рахунок скорочення купівлі ліцензій, патентів, ноу-хау за кордоном і відповідно за рахунок продажу їх на світовому ринку.
4	Підвищує конкурентоспроможність своїх товарів внаслідок зменшення витрат виробництва і внаслідок низької ціни іноземної робочої сили.
5	Стимулює власне виробництво і збільшує зайнятість за рахунок додаткового попиту на товари і послуги робочої сили.
6	Виграє внаслідок відходу від реалізації різного роду соціальних програм для іноземних робітників.
7	Покращує демографічну ситуацію у своїй країні, уповільнює загальний темп старіння населення.
II. Негативні фактори	
Країни виїзду	
1	Втрачає (зазвичай крашу) частину своєї робочої сили, оскільки у своїй більшості країну залишають найбільш кваліфіковані працівники. Особливо страждають країни, що розвиваються, оскільки втрачають вкрай необхідні для розвитку найкращі кадри, на підготовку яких раніше були витрачені значні кошти.
2	У результаті постійно зростаючої еміграції пропадає так званий «ефект віри» в розвиток економіки власної країни, що в кінцевому результаті призводить до зниження рівня інвестицій у економіку цієї країни.
3	У результаті відтоку мізків за межі національних кордонів посилюються і без того потужні позиції конкурентів у міжнародній торгівлі.
4	Не отримує певну частину національного доходу і податкових надходжень до бюджету.
Приймаючої країни	
1	Отримує додаткову конкуренцію на ринку, що призводить до зростання безробіття.
2	Отримує елементи соціальної напруженості в суспільстві у вигляді конфліктів на національному, релігійному ґрунті, а також зростання злочинності тощо.

Джерело: розроблено автором з урахуванням [2]

Незважаючи на ці проблеми, які існують для іноземної робочої сили, вигоди все-таки є категорією визначальною, а економічний аспект – домінуючим. Так, за останні 15 років експорт робочої сили найбільш сильно впливав на економіку Пакистану. Перекази до цієї країни від працюючих за кордоном дали більше надходжень від експорту товарів і послуг у 5 разів [2].

Надходження від експорту робочої сили зростають у деяких країнах, що розвиваються, найбільш високими темпами – 10 % на рік. Отримуючи щороку значні суми із цього джерела, багато країн, що розвиваються, почали спеціалізуватися на трудових послугах, експорт яких став найважливішим джерелом валютних доходів. Так, наприклад, для АРЕ експлуатація Суецького каналу в кінці 80-х років давала прибуток 970 млн доларів на рік, туризм – 600 млн доларів, перекази емігрантів – понад 3 млрд доларів. У Ємені перекази емігрантів у окремі роки в 30 разів перевищували надходження від експорту. За даними на початок 90-х років, близько 40 країн світу мали у своїх надходженнях із-за кордону не менше 100 млн доларів від мігрантів, а 10 країн – більше 1 млрд доларів. За даними МВФ, приватні перекази, що включаються у доходну частину платіжних балансів, на 90 % складаються з надходжень від емігрантів.

За даними НБУ, в 2014 році заробітчани України переказали 2,5 млрд дол., що становить 4,9 % ВВП [14]. Але обсяги грошових переказів від заробітчан зменшуються.

Незважаючи на всю складність ситуації, в якій опинився Євросоюз, через рік-два проблему біженців він зможе вирішити. Громадянам ЄС, на противагу українцям, є чим поділитись із біженцями, які тікають від жахів війни й бідності. Чи буде чим поділитися українцям з біженцями, коли ми станемо членом ЄС, – це питання на сьогодні залишається відкритим [16].

Україна колись стане членом ЄС, після чого повинна буде, якщо виникне така необхідність, прийняти певну кількість біженців. Проте, судячи з політичної й економічної ситуації в країні, це відбудеться нескоро.

Один із кращих європейських економістів Ерік Райнерт стверджує, що вільний ринок перетворить Україну у великого аграрія і країну емігрантів [15].

ВИСНОВКИ

1. За даними статистики ООН 232 млн осіб, або кожний тридцятий житель планети, проживають на території не тієї країни, в якій народились. Тому в XXI столітті темпи зростання кількості мігрантів збільшились, а міграційні потоки стали більш різноманітними. Уряди багатьох країн в останні роки посилили увагу до проблем, як залучити в свої країни необхідні їм категорії мігрантів і

в той же час обмежити в'їзд небажаних. Це вплине на структуру й динаміку міжнародних потоків.

2. Серед європейських країн через наплив приїжджих із країн Близького Сходу і Африки зростає незадоволення. Проте європейська влада продовжує наполягати на необхідності прийняття нових біженців.

Європейські роботодавці позитивно ставляться до напливу біженців з країн Африки і Близького Сходу. Вони вважають вигідною заміну місцевих робітників приїжджими, оскільки запити останніх щодо рівня заробітної плати і умов праці значно нижчі. Таким чином, мігранти «демпінгують» на ринку праці й можуть поступово витіснити місцевих робітників із цілого ряду галузей економіки розвинених країн.

3. Незважаючи на всю складність ситуації, в якій опинився Євросоюз, через рік-два проблему біженців він зможе вирішити. Громадянам ЄС, на противагу українцям, є чим поділитись із біженцями, які тікають від жахів війни й бідності. Чи буде чим поділитись українцям з біженцями, коли Україна стане членом ЄС, – це питання на сьогоднішній день залишається відкритим.

4. Масовий відплив продуктивної робочої сили, особливо вчених і спеціалістів, негативно впливає на трудовий потенціал будь-якої країни та її регіони. Еміграція, як правило, супроводжується вимушеним послабленням, нерідко й розривом сімейних зв'язків, а діти заробітчани стали однією з проблем нашого часу.

5. Для України, яка обрала свій стратегічний курс інтеграції до ЄС, досвід регулювання потоків мігрантів з інших країн являє значний інтерес, що дозволить їй певною мірою нівелювати негативні наслідки міграційних процесів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера / за ред. Р. Дяківа. – К. : Міжнародна економічна фундація, 2000. – С. 384, 519.
2. Міжнародна економіка : навчальний посібник / Фомішин С. В., Рибчук А. В., Румянцев А. П. та ін. ; за ред. С. В. Фомішина. – Львів : Новий світ – 2000, 2011. – 446 с.
3. Боган І. П. Глобальна економіка : підручник / І. П. Боган, І. Р. Михасюк. – К. : Знання, 2007. – С. 150–151.
4. Ведмеденко І. Naked Science [Електронний ресурс] / І. Ведмеденко. – Режим доступу : <http://www.naked-science.ru>.
5. Крылов А. Кто бомбил, тот и платит / А. Крылов, И.Чернов // Итоги недели. – 2015. – № 36. – С. 8.
6. Ганус А. Горячий сирийский треугольник / А. Ганус // Экспрес. – 2016. – № 18. – С. 14.
7. Итоги недели. – 2016. – № 10. – С. 8.
8. Алексеева Н. Миграционный подлог для Европы / Н. Алексеева // Итоги недели. – 2016. – № 3. – С. 8.
9. Грицик Ю. Великі запитання для Європи / Ю. Грицик // Експрес. – 2016. – № 7. – С. 4.
10. Львова І. Добре там, де нас нема / І. Львова // Експрес. – 2016. – № 12. – С. 10.
11. Власюк К. Якщо їхати, то з родиною / К. Власюк // Експрес. – 2015. – № 24. – С. 311.
12. Львова І. Пролетарії бідні та заможні / І. Львова // Експрес. – 2015. – № 33. – С. 3.
13. Ясинчук Л. Вони від'їжджають / Л. Ясинчук // Експрес. – 2016. – № 7. – С. 10.
14. Ясинчук Л. Заробітчанами кажуть «стоп» / Л. Ясинчук // Експрес. – 2015. – № 29. – С. 13.
15. Духнич О. Свободный рынок превратит Украину в страну эмигрантов / О. Духнич

// Публіка : журнал-газета. – 2015. – С. 4. 16. Дмитрук Б. П. Міжнародна міграція: тенденції, причини, наслідки / Б. П. Дмитрук // Проблеми вдосконалення економіко-правової системи України на сучасному етапі розвитку громадянського суспільства : тези доповідей членів Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Черкаси : Східноєвропейський університет економіки і менеджменту, 2015. – С. 189–192.

Дата надходження до редакції – 11.04.2016 р.